alium à DEO diverſum. Fateor tamen in argumento neceſſariam omnino vim non eſſe.

In manu Moyſi & Aaron,) Frequens formula, ut *in manu* ſit idem, atque per manum, miniſterium, directionem, gubernationem, &c. Potuit, ſicut Moyſi, ita nomen aliud fratris in obliquo caſu declinatum poni. Hoc numquam, illuc perſæpe ſic poſitum in Scripturis reperi. Nec multum referre arbitror ſcire qua de cauſſa id factum ſit. Unus, quod ſciam, Athanaſius legit *a*, ἐν χειρὶ Μωϋσῆ, καὶ ἐν βραχίονι Ἀαρών, *in manu Moyſi, & in brachio Aaron.*

a ſupra.

Celeberrimi hi duo fratres populi Hebræi Duces, de quibus in explanatione Capitis 7. Actuum Apoſtolorum non pauca diſputavi. Aaron major Moſe tribus annis *b*, medius inter Mariam & illum, datus eſt Moyſi à Deo ſocius, ad educendum de Ægypto populum, utque quoniam eloquens erat, os Moſis eſſet, ac pro eo loqueretur *c*, tamquam Propheta, ſeu Interpres ipſius *d*: virga intulit plagas Ægyptiis *e*: & quamvis aliquarum diſertè auctor dicatur, quarumdam Moſes, nonnullarum Deus, qui Princeps omnium cauſſa erat; nihilominus Exodi extremo capite undecimo ſcribitur; *Moyſen & Aaron feciſſe omnia oſtenta coram Pharaone.* Præterea deſignatus eſt ordinarius Summus Sacerdos *f* ritèque conſecratus, etiam prærogativum dignitatis ejuſdem haberet, & munia interdum illius exerceret Moyſes, ut alibi videbimus *g*. Deinde *ſtans inter mortuos, & viventes cum thuribulo pro populo deprecatus eſt, & ceſſavit plaga* h, de qua re dixi in Commentario libri Sapientiæ *i*. Ad hæc virga illius germinavit turgentibus gemmis, ac erumpentibus in flores, qui foliis dilatatis in amygdalas deformati ſunt *k*. Tandem aliquo modo peccavit, & fingens populo vitulum *l*, & *incredulus ori DEI ad aquas contradictionis* m. De priore autem peccato in Actuum Apoſtolorum enarratione *n* diſſerui. Utrique fratri tribuitur hoc loco munus deducendi, ac regendi populum, quia Moyſes id præſertim civiliter faciebat, Aaron per ſe, ac propriè tamquam ſacris præfectus. Utrumque conjungit iterum in alio Pſal. *o* David; *Miſit Moyſen ſervum ſuum, Aaron quem elegit ipſum: poſuit in eis verba ſignorum ſuorum, & prodigiorum in terra Cham.* Exprobrans item Deus ingrato populo beneficia, tùm verò eductionem de Ægypto, adjungens fratribus iſtis Mariam ſororem, ait *p*, *eduxit te de terra Ægypti, & de domo ſervientium liberavi te, & miſi ante faciem tuam Moyſen, & Aaron, & Mariam.* Paraphraſtes apud Michæam tres Prophetas appellat, & Moyſen quidem miſſum, ut doceret judiciorum traditionem: Aaron, ut expiaret populum: Mariam, ut inſtrueret mulieres.

b Exod. 7. 7. — c Exod. 4. 13. 14. 15. 16. 17. & ſeq. — d cap. 7. 1. — e ibid. & ſeq. — f Exod. 28. 29. Vecl. 45. 7. ſeq. — g Pſ. 98. 6. — h Num. 16. 46. & ſeq. — Sap. 18. 21. — i in c. 18. — k Num. 17. 7. 8. — l Exod. 32. 1. & ſeq. — m Num. 20. 24. — n in c. 7. 40. 41. — o Pſ. 104. 26. 27. — p Michea 6. 4.

Sensus myſticus.

Myſticè in hoc Pſalmo noſtro, & in Michæa Moyſes, & Aaron deſignant eumdem Chriſtum Ducem ſimul ſeu Regem, & Pontificem: in illo autem Propheta, Maria illa, CHRISTI matrem Mariam, noſtram ſimul matrem, inſtructricem, doctricem, magiſtram, conſolatricem in hoc deſerto, & lacrymarum valle. Nec deſunt inter nos, qui pro Moſe ſint & Aarone magiſtri fidei & morum, atque Sacerdotes, & Epiſcopi ſub uno hierarcha: & Mariæ ſororis Moſis loco inferiores miniſtri poſſunt intelligi. Eſt item Moyſes, lex ſpiritualis: Aaron, Sacerdotium: Maria, vaticinium prophetarum, ut interpretatur Hieronymus. Moyſes item ex aquis extractus, & aquaticus, poteſt, ut ait Hugo, deſignare humiles, & activæ vitæ vacantes: Aaron, montanum ſignificans, contemplativos. Præterea in Moſe baptiſmus denotatur, quia de aquis, ut dixi, eductus eſt, per aquas populum deduxit; de petra extraxit aquas: Aaron præfiguravit Chriſtum Pontificem noſtrum, mediatorem inter Moſen, & Pharaonem, inter mortuos, & viventes. Aaroni etiam, & Hur commendati ſumus, id CHRISTO, & Spiritui ſancto, ſi qua quæſtio nobis naſcatur: ſicut Aaron uxorem de Tribu Juda ſumens *q*, regiam ſacerdotali dignitatem copulavit; ita CHRISTUS utraque præditus fuit. Sic Ayguanus, pluraque Petrus Berchorius in Dictionario, & Joannes Montolonus in Promptuario Juris divini, & humani. Is porrò quem vocant Hieronymum, in commentario Pſalmi egregiè demonſtrat, quo pacto Joſue, mortuis Moſe, & Aaron, perducens populum in terram promiſſionis, præfiguraverit Jeſum Chriſtum; & hi, qui ſunt ingreſſi, diverſi ab egreſſis ex Ægypto, & in deſerto mortuis, populum Chriſtianum; qui ſecundò circumciſus eſt, ſpirituali nimirum circumciſione. Reliquam anthitheſim Joſue & JESU Hebræorum & Chriſtianorum, apud eumdem lege.

Aaron Chriſtus Pontificis præfiguratio. — q Exod. 6. 23. 25.

PSALMUS
SEPTUAGESIMUS SEPTIMUS.

1 Intellectus Aſaph.

ATtendite popule meus legem meam: inclinate aurem veſtram in verba oris mei.
2 Aperiam in parabolis os meum; loquar propoſitiones ab initio.
3 Quanta audivimus & cognovimus ea: & patres noſtri narraverunt nobis.
4 Non ſunt occultata à filiis eorum, in generatione altera.
Narrantes laudes Domini, & virtutes ejus & mirabilia ejus, quæ fecit.
5 Et ſuſcitavit teſtimonium in Jacob: & legem poſuit in Iſrael.
Quanta mandavit patribus noſtris nota facere ea filiis ſuis: 6 ut cognoſcat generatio altera.
Filii qui naſcentur, & exſurgent, & narrabunt filiis ſuis.
7 Ut ponant in DEO ſpem ſuam, & non obliviſcantur operum DEI: & mandata ejus exquirant.
8 Ne fiant ſicut patres eorum: generatio prava & exaſperans.
Generatio: quæ non direxit cor ſuum: & non eſt creditus cum DEO ſpiritus ejus.
9 Filii Ephrem intendentes & mittentes arcum: converſi ſunt in die belli.
10 Non cuſtodierunt teſtamentum DEI: & in lege ejus noluerunt ambulare.
11 Et obliti ſunt benefactorum ejus: & mirabilium ejus quæ oſtendit eis.
12 Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Ægypti, in campo Taneos.
13 Interrupit mare, & perduxit eos: & ſtatuit aquas quaſi in utre.
14 Et deduxit eos in nube diei: & tota nocte in illuminatione ignis.
15 Interrupit petram in eremo: & adaquavit eos velut in abyſſo multa.
16 Et eduxit aquam de petra: & eduxit tamquam flumina aquas.
17 Et appoſuerunt adhuc peccare ei: in iram excitaverunt Excelſum in inaquoſo.
18 Et tentaverunt DEUM in cordibus ſuis; ut peterent eſcas animabus ſuis.
19 Et malè locuti ſunt de DEO: dixerunt: Numquid poterit DEUS parare menſam in deſerto.
20 Quoniam percuſſit petram, & fluxerunt aquæ, & torrentes inundaverunt.
Numquid & panem poterit dare, aut parare menſam populo ſuo?
21 Ideo audivit Dominus, & diſtulit, & ignis accenſus eſt Jacob, & ira aſcendit in Iſrael.
22 Quia non crediderunt in Deo, nec ſperaverunt in ſalutari ejus.

23 Et mandavit nubibus deſuper, & januas cœli aperuit.
24 Et pluit illis manna ad manducandum, & panem cœli dedit eis.
25 Panem Angelorum manducavit homo: cibaria miſit eis in abundantia.
26 Tranſtulit auſtrum de cœlo & induxit in virtute ſua Africum.
27 Et pluit ſuper eos ſicut pulverem carnes: & ſicut arenam maris volatilia pennata.
28 Et ceciderunt in medio caſtrorum eorum, circa tabernacula eorum.
29 Et manducaverunt & ſaturati ſunt nimis, & deſiderium eorum attulit eis. 30 Non ſunt fraudati à deſiderio ſuo.
Adhuc eſcæ eorum erant in ore ipſorum:
31 & ira Dei aſcendit ſuper eos.
Et occidit pingues eorum, & electos Iſrael impedivit.
32 In omnibus his peccaverunt adhuc: & non crediderunt in mirabilibus ejus.
33 Et defecerunt in vanitate dies eorum: & anni eorum cum feſtinatione.
34 Quum occideret eos, quærebant eum: & revertebantur, & diluculò veniebant ad eum.
35 Et rememorati ſunt quia Deus adjutor eſt eorum: & Deus excelſus redemptor eorum eſt.
36 Et dilexerunt eum in ore ſuo, & lingua ſua mentiti ſunt ei.
37 Cor autem eorum non erat rectum cum eo: nec fideles habiti ſunt in teſtamento ejus.
38 Ipſe autem eſt miſericors, & propitius fiet peccatis eorum, & non diſperdet eos.
Et abundavit ut averteret iram ſuam, & non accendit omnem iram ſuam.
39 Et recordatus eſt quia caro ſunt, ſpiritus vadens, & non rediens.
40 Quoties exacerbaverunt eum in deſerto, in iram concitaverunt eum in inaquoſo?
41 Et converſi ſunt, & tentaverunt Deum: & ſanctum Iſrael exacerbaverunt.
42 Non ſunt recordati manus ejus, de qua redemit eos de manu tribulantis;
43 Sicut poſuit in Ægypto ſigna ſua, & prodigia ſua in campo Taneos.
44 Et convertit in ſanguinem flumina eorum, & imbres eorum, ne biberent.
45 Miſit in eos cœnomyiam, & comedit eos: & ranam & diſperdidit eos.
46 Et dedit ærugini fructus eorum, & labores eorum locuſtæ.
47 Et occidit in grandine vineas eorum, & moros eorum in pruina.
48 Et tradidit grandini jumenta eorum, & poſſeſſionem eorum igni.
49 Miſit in eos iram indignationis ſuæ, indignationem, & iram, & tribulationem, immiſſiones per angelos malos.
50 Viam fecit ſemitæ iræ ſuæ, non pepercit à morte animabus eorum: & jumenta eorum in morte concluſit.
51 Et percuſſit omne primogenitum in terra Ægypti: primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham.
52 Et abſtulit ſicut oves populum ſuum: & perduxit eos tamquam gregem in deſerto.
53 Et deduxit eos in ſpe, & non timuerunt: & inimicos eorum operuit mare.
54 Et induxit eos in montem ſanctificationis ſuæ, montem, quem acquiſivit dextera ejus.
Et ejecit à facie eorum Gentes: & ſorte diviſit eis terram in funiculo diſtributionis.
55 Et habitare fecit in tabernaculis eorum Tribus Iſrael.
56 Et tentaverunt, & exacerbaverunt Deum excelſum: & teſtimonia ejus non cuſtodierunt.
57 Et averterunt ſe, & non ſervaverunt pactum: quemadmodum Patres eorum converſi ſunt in arcum pravum.
58 In iram concitaverunt eum in collibus ſuis: & in ſculptilibus ſuis ad æmulationem eum provocaverunt.
59 Audivit Deus & ſprevit: & ad nihilum redegit valde Iſrael
60 Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum ſuum ubi habitavit in hominibus.
61 Et tradidit in captivitatem virtutem eorum: & pulchritudinem eorum in manus inimici.
62 Et concluſit in gladio populum ſuum: & hæreditatem ſuam ſprevit.
63 Juvenes eorum comedit ignis: & virgines eorum non ſunt lamentatæ.
64 Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt: & viduæ eorum non plorabantur.
65 Et excitatus eſt tamquam dormiens Dominus, tamquam potens crapulatus à vino.
66 Et percuſſit inimicos ſuos in poſteriora: opprobrium ſempiternum dedit illis.
67 Et repulit tabernaculum Joſeph: & Tribum Ephraim non elegit:
68 Sed elegit Tribum Juda, montem Sion quem dilexit.
69 Et ædificavit ſicut unicornium ſanctificium ſuum in terra, quam fundavit in ſæcula.
70 Et elegit David ſervum ſuum, & ſuſtulit eum de gregibus ovium: & de poſt fœtantes accepit eum.
71 Paſcere Jacob ſervum ſuum, & Iſrael hæreditatem ſuam:
72 Et pavit eos in innocentia cordis ſui: & in intellectibus manuum ſuarum deduxit eos.

Titulus & Argumentum.

Verſ. 1.) Intellectus Aſaph.

Attendite popule meus legem meam, inclinate aurem veſtram in verba oris mei.

TItulus idem eſt cum titulo Pſalmi 73. diximuſque aliàs de *Aſaph* quis eſſet, nempe Cantorum Præfectus unus, non ſcriptor Pſalmorum, in quorum titulis eſt: & quid ſibi velit, *intellectus*. Eo certè opus ad percipiendum Pſalmum iſtum parabolicum ſeu problematicum, & in quo ſtatim à principio attentio exigitur.

Titulus idē cum titulo Pſalmi 73.

Argumentum prolixi Pſalmi eſt enumeratio admirabilium Dei operum à populi de Ægypto liberatione, ad id uſque tempus, quo David conſtitutus eſt Rex; & quàm populus ille malè tantis beneficiis reſponderit, ſæpius DEUM offendendo, atque ad iracundiam provocando, nec pœnis ac flagellis, quæ ſubinde correctionis cauſſa illi DEUS infligebat, proficiendo. Myſtico ſaltem ſenſu, quem Spiritus ſanctus intendit, conveniunt CHRISTO, quæ in hoc Pſalmo *a* de ratione docendi per parabolas dicuntur, quia de eodem citantur à Matthæo *b*: illa etiam, quæ ſub finem de regno David, quoniam tùm perſona, tùm regnum ipſius,

Argumentum Pſalmi.

Myſticus ſenſus. — a verſ. 2. — b c. 13. 3.

typus fuit Chriſti. Sic Euthymium & Nicephorum intelligo, ſcribentes conditum à Davide Pſalmum ſub Chriſti perſona, ſermonem dirigentis ad fideles Chriſtianos. Nonnulli arbitrantur primos verſus duos ad litteram de ſolo Chriſto eſſe, ut Dionyſius; cetera de populo Hebræo; accommodari tamen poſſe ad Chriſtianum. Eſt hoc quidem ſecundum: primo autem ſufficit ſenſus myſticus. Placet etiam ut affirmemus cum Caſſiodoro, Auguſtino, Remigio, Haimone & aliis, quando David narrat translationem Tabernaculi, Regni, Sacerdotii, quæ contigit populo, propter illius peccata, & ingratitudinem, ſimul prædicere ſimili de cauſſa, & quia Meſſiam ſeu Chriſtum recepturus non erat, *tollendum ei locum & gentem à Romanis* a, cum Templo, Sacerdotio, Regno, hæc & his ſimilia beneficia transferendo in populum Chriſtianum, Eccleſiamque conſtantem ex Gentibus prælertim. Favet Auguſtinus *b*, dum diſſerit ad idem propoſitum de commutatione Regni & Sacerdotii, ſub figura eorum, quæ de Heli narrantur, libro 1. Regum, & à Samuelis matre prædicta ſunt *c*.

a Joan. 11. 48
b 17. de civ. c. 4. 5. 6.
c 1. Reg. 2. & 3.

Pſalmus hic myſticus dictus, & ejuſdem commendatio.

Vocat is qui creditur Hieronymus Pſalmum iſtum myſticum, & Sacramentis plurimis involutum; quamcumque aſperis litteram, flores eſſe; non modò dies, ſed & totum menſem ad intelligentiam iſtius Pſalmi non poſſe ſufficere, in ſingulis verbis ſenſus eſſe. Athanaſius, ut probet Marcellino conteri Pſalmis compendium Scripturarum ceterarum, aſſerit, quæ ſunt Exodi, Numerorum, Deuteronomii, in iſto pulchrè decantari, totumque ferè in narratione occupari. Eumdem Pſalmum tanti fecit, neſcio quis Poeta Græcus, ut hoc ei carmen in Davidis laudem præfixerit, quod multi Codices habent.

In Pſalmis ceterarum Scripturarum compendium.

Σίγησον Ὀρφεῦ, ῥῖψον τὴν λύραν,
Τρίπους δὲ Δελφοῖς, δύσον εἰς λήθην ἔτι.
Δαυὶδ γὰρ ἡμῖν πνεύματος κρούων λύραν,
Τρανοῖ τὰ κρυπτὰ τοῦ Θεοῦ μυστήρια:
Πλῆθος παλαιῶν ἱστορεῖ τεράτων:
Κινεῖ πρὸς ὕμνον τοῦ κτίσαντος τὴν κτίσιν
Ἅπαντας σώζων, μυσταγωγεῖ, καὶ γράφει;
Ἁμαρτάνοντας εἰς ἐπιστροφὴν φέρει.
Πολλοῖς σὺν ἄλλοις καὶ κριτοῦ δηλῶν κρίσιν,
Σμήχειν διδάσκει ψυχικὰς ἁμαρτάδας.

Quæ ſic reddit Jacobus Furnius:

Orpheu ſileto, abjicito Mercuri lyram:
Et tu ripas obliterare Delphice.
Nam David ad nos ſpiritus pulſans lyram,
Myſteriorum aperta patefacit Dei,
Miraculorum ſignat veterum copiam;
Creata ſcit Creantis in laudem ſui,
Præſervat omnes, initians myſteriis;
Labare non ſinit, & jam lapſos erigit:
Inter futura aperit judicium Judicis.
Animæ reatum eluere ſordentis docet.

Aliter ex Baptiſta Cicala.

Orpheu jam reticeto, lyram confringito & Hermes,
Tuque tripus ſortes Delphice conde tuas:
Nam cytharam David cœleſti pectine pulſans,
Æterni nobis pandit aperta Dei;
Plurima & antiqui ſignat miracula ſæcli,
Inque Dei laudem cuncta creata canit;
Imbutos omnes ſacris cuſtodit, & auget,
Erigit & lapſos, atque labare vetat;
Judicium referat venturi Judicis idem:
Sordentes animas elui ab igne docet.

Recitat hæc omnia Nebienſis.

Attendite, &c.) Sententia facilis eſt; reddit enim attentum lectorem, & auditorem. Dubium, quis loquatur, David, ſeu Aſaph, an ſynagoga: an Deus, vel Chriſtus, vel Eccleſia. Auguſtinus, Caſſiodorus, Dionyſius Deum loquentem faciunt: Beda, Remigius, creditus Hieronymus, Valentia, Euſebius, Athanaſius, Euthymius, Nicephorus, & verus Hieronymus in Matthæum *d*, atque in epiſtola *e* de manſionibus, Chriſtum: Hugo utrumvis: Bruno Carthuſianus, & Haimo Eccleſiam, ſeu myſticam ſynagogam: ceteri ſcriptorem Pſalmi vel Aſaphum, vel Davidem. Ego Davidem loqui puto, rectè tamen attribui Chriſto, & hac de cauſa Matthæum *f*, dum recitat parabolas ejus, illis eum uſum ſcripſiſſe, ut impleretur quod hîc habetur ſequenti verſu, in quo magis id examinabimus. Nec profectò deſinunt eſſe Chriſtiani, ut vel propterea falsò putatus Hieronymus declamat, negans tamen hîc ſe more Rhetorum declamare, qui non de ſolo Chriſto, neque de illo ad litteram locum interpretantur. Satis ſit officio Chriſtiano admittere allegoriam de Chriſto: alioqui non erunt Chriſtiani adeò multi alii ſancti Patres, ut nimis acriter Catharinus *g* invehi videatur in Cajetanum, dum, quam in Matthæum ſequitur opinionem, eamdem falſam cenſet, ac periculoſam; cui cenſuræ conſentire ſe ſignificat Sixtus Senenſis *h*. Euſebii etiam argumentum non concludit, quòd nec Aſaph, nec David eſſent *νομοθέται* legislatores, ut dicerent (*legem meam*) & non appellarent *verba oris ſui*, quum non ſua, ſed ſpiritus verba proferrent. Etenim, ſicut acceptam doctrinam Chriſtus dicebat *ſuam*, & *non ſuam* i: ita Propheta potuit legem, & verba divinitùs inſpirata, & tradita, nominare ſua; quemadmodum Pſalmo quadrageſimo quarto *k* canebat, *eructare ſe verbum bonum*; & nominabat *linguam ſuam calamum ſcribæ velociter ſcribentis*, videlicet per comparationem ad Deum, quaſi dictantem; deinde, nomen *legis* quamlibet doctrinam, ethicam præcipuè, poteſt ſignificare, ut poſtea dicemus. Addi poterat pro eadem illa ſententia Catharini, argumentum contra Cajetanum, quòd qui loquitur, vocat *Populum ſuum*. Sed Davidi Regi ſic loqui licuit; & præterea blandiendo, ac amorem atque conjunctionem ſuam declarando, quilibet de populo, ad quem pertineat, eo modo loqui poteſt, ut *ſuum populum* nominet. Sic loquitur Jeremias *l*, & alii. Similis præceſſit in initio Pſalmi 48. ad audiendum provocatio; ut notant Baſilius, vel Theodoretus. *Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis orbem: quique terrigenæ*, &c. Concedo Paterio *m*, ſtantem quotidie lectorem in Eccleſia multa recitare tamquam ſuo nomine, quæ tamen non illi, ſed quandoque conveniant etiam ſoli Deo, ut, *ego ſum Deus Abraham, DEUS Iſaac, Deus Jacob*, nec propterea veritatis regulam deſerere, quia cui miniſterium lectionis exhibet, ejus domini voce prætendit: admitto item Scriptores ſacri eloquii, quia repleti ſancto Spiritu ſuper ſe trahuntur, quaſi extra ſemetipſos fieri, & ſic de ſe ſententias, quaſi de aliis proferre; at nihil obſtare, quo minus ipſemet Pſalmi ſcriptor intelligatur hoc loco *n* loqui, antea demonſtravi.

d in c. 13.
e tom. 3. in princ. Epiſt.
f cap. 13. 3.
g l. 2. annot. cont. Cajet.
h 6. ibid. annot. 61.
i Joan. 7. 16.
k verſ. 2.
l cap. 4. 11.
m in Pſ. 17.
n lib. 2.

Attendite popule meus legem meam.) Auguſtinus, & Caſſiodorus, cum Pſalterio Gallicano, *populus meus*: ideſt, vos qui eſtis populus meus. Illyricè, *homines mei*, Græcè, *λαός*. Atticè vocativus poteſt eſſe. Sic Lucanus *o*:

Degener ò populus;

& Phocas docet quidem nominum in (*us*) vocandi caſum deſinere potiùs etiam in (*us*) quàm in (*e*) tamen rectè cum, *popule*, poni potuit, *meus*, non, *mi* ſicut apud Virgilium *p*:

Projice tela manu, ſanguis meus.

o lib. 2.
Nominum in *us* vocandi caſus deſinit potius in *us*, quàm in *e*.
p 6. Æneid.
q de voca. Gent. c. 20.

Iſidorus *q*, *in legem meam*. Jam dixi quo pacto Propheta ipſe vocare *populum ſuum* potuerit, præcipuè quum Rex eſſet: legem verò quoque ſuam appellat *τὴν τῶν χρησίμων διδασκαλίαν*, *rerum utilium doctrinam*, ut ait Theodoretus, aut Baſilius. In eodem ſenſu Sapiens *r*, hortatur filium *audire diſciplinam patris ſui, & non dimittere legem matris ſuæ*. Ipſemet eidem ſuggerit *non oblivîſci legem quam ille dederit*, & *cuſtodire præcepta* ſ, & *cum lege conſilium* t. Denique idem ſæpiùs inculcat *u*. Quod hîc etiam ſequitur, *inclinate aurem veſtram ad verba oris mei*, tamquam ſynonymum primo iſti membro, indicat ſic ſumi *legem* prout dixi, nimirum pro inſtitutione, monitis, præceptis, quæ huc demum referuntur, ne populus majorum ſuorum imitetur peccata, & ingratitudinem. Verbum ירה *iarah*, unde nomen תורה *thorah*, ſignificat *docere*, præſertim in hiphil, & dictum nomen latiùs patet pro *ratione, præſcripto, inſtitutione, conſtitutione, doctrina*; ſumiturque nonnumquam *lex*, & *νόμοι*, non ſolum Hebræa vox, pro Scriptura tota, & quidem etiam pro Pſalmis *a*. Clemens Alexandrinus *b* nomen *legis* hoc loco pro tota exponit Scriptura; legem Evangelicam alii, quos antè dixi, maximè Nicephorus, Euthymius, Athanaſius, Euſebius, & ex Latinis aliqui, interpretantur. Verè ſecundùm allegoriam.

r Prov. 1. 8.
ſ cap. 3. 1.
t verſ. 21.
u c. 4. 2. c. 6. 20. c. 7. 2.
a Joan. 10. 34. c. 15. 25.
b 5. Strom. c. 2.

Hugonis ſubtilis obſervatio. Quatuor audientibus neceſſaria.

Obſervat Hugo ſubtiliter, quatuor audientibus neceſſaria; tria in his verbis, ut attenti ſint, benevoli, dociles: ultimum in ſequentibus, ut ſint humiles, atque creduli; quod aurium indicat inclinatio. *Legis* item vocabulo, veterem; per *verba oris*, ſcilicet Dei Patris, novam & Evangelicam exponit, quam protulit Verbum ex ore Patris procedens, ſed incarnatum in tempore. Ayguanus *attendendi* verbum docet accipi ſecundùm prohibitionem, impoſitionem, ſeu præceptionem: item ſecundùm conſiliationem, prælationem, ſive gubernationem, ſecundùm contemplationem, præcipuè circa Paſſionem Chriſti, & ſecundùm eruditionem. Exempla profert, atque declarat.

Inclinate aurem veſtram in verba oris mei.) In Illyrico Pſalterio, *labiorum meorum*. Pertinent iſta ad auditum, ſicut prioris membri verba; nec eſt magni momenti diſcrimen, ut aliis locis docui. Verbum ex præcedente membro Græcum, *προσέχετε*, expoſuit Apollinarius de oculis, mentis videlicet:

Ὄμμασι λαὸς ἐμὸς θεοτερπέα δέρκεο θεσμόν:
Oculis, popule meus; divinam inſpice legem.

Antea dixi, humilitatem, aurium inclinatione indicari. Auguſtinus ait quòd ille piè attendit legem DEI, cujus aurem inclinat humilitas, non cujus cervicem erigit ſuperbia: quod enim infunditur, concavo humilitatis excipi, eminentia tumoris expelli. Confirmat Ayguanus altaris myſtica intelligentia: concavum namque & quadrangulum fuiſſe, ut mens noſtra quatuor munita virtutibus, nempe cardinalibus, per humilitatem ſit concava, ad receptaculum divini verbi. Qui de Chriſto litteraliter explanat, Euſebius, Pſalmum, verbis iſtis affini notat illa ejuſdem; *qui c habet aures audiendi, audiat*.

c Matt. 13. 9.

Verſ. 2.) Aperiam in parabolis os meum, loquar propoſitiones ab initio.

Senſus loci.

ATtentionis neceſſitatem docet eſſe, quia de rebus abſtruſis, obſcuris, parabolicis, ænigmaticis, penè incredibilibus, & magni momenti acturus ſit, quaſique ex fundo pectoris promturus ac eructaturos, quæ jam olim ſuperioribus ſæculis contigerint. Arnobius obſervat, quod priore Pſalmo David promiſerat, dicens, *memor ero ab initio mirabilium tuorum*, hîc præſtare. Non eſt hîc multis opus, quum de parabola & propoſitione, ſeu de nominibus משל *maſcial*, & חירה *chidah τῆς παραβολῆς καὶ τοῦ προβλήματος*, actum ſit Pſalmo 48. *d*, in ſimili planè ſententia, *inclinabo in parabolam aurem meam, aperiam in Pſalterio propoſitionem meam*. Lege tractatus primos tomi ſeptimi noſtri Salmeronis, & Gaſparem Grajar in Michææ c. 2. & Antonium de Guevara in c. 2. Abacuc, & Riberam noſtrum, item in cap. 2. Michææ, & Interpretes Evangeliorum, qui cauſſas quoque reddunt cur Chriſto placuerit uti parabolis. Victor Antiochenus *e* præcipuas colligit, propter Scribas & Phariſæos admixtos multitudini: ut ſermonem illuſtriorem & apertiorem redderet: ut cognitu obſervatuque neceſſaria auditorum memoriæ altiùs imprimeret. Lege etiam Areopagitam *f*, Auguſtinum *g*, Aquinatem *h*. Marcus *i* ſcribit loquutum Chriſtum in parabolis prout poterant eum audire quibus loquebatur, ideſt, juxtà capacitatem eorum, & non ex rebus abſtruſis, vulgoque ignotis. Priùs quoque in argumento hujus Pſalmi docui, quo pacto Matthæus *k* locutum ajebat Chriſtum in parabolis, ut impleretur quod dictum eſt per Prophetam, nimirum per iſtum, loco iſto. Non ideo loquebatur Chriſtus in parabolis, ut impleretur Prophetia, ſed cùm loqueretur in illis, factum eſt, ut impleretur, ſcilicet, ut ſimilem in loquendo rationem ſequeretur CHRISTUS ei, quam David hîc ſecutus eſt; & ut myſticè intelligatur hîc locus eſſe de CHRISTO in parabolis loquuturo. Non eſt hoc loco Prophetia, ſed potiùs rerum narratio. Tandem parabolis utebatur CHRISTUS, quæ ſunt ſimilitudinibus adumbratæ locutiones: David narrationi admiſcet ſententias acutas & breves, cujuſmodi ſunt quæ Græci vocant *ἀποφθέγματα*. Nihilominus quum vox Hebræa חירה *chidah* ſignificet utriuſque dicendi generis formulas, rectè ſub litterali ſenſu, cui convenit notio una, myſticus de CHRISTO comprehenditur, ſecundùm aliam notionem: vel ut in genere valet quamlibet abſconditam orationem, tùm præterea, quoniam in iis ipſis quæ narrat Pſalmus myſteria inſunt, *omnia namque in figura contingebant Hebræis* l; & Paulus *m* nonnulla ex iis quæ hîc narrantur, myſticè declaravit. Tertullianus *n* quidem, ut Hieronymum alioſque omittam Enarratores Matthæi *o*, ſcribit hoc modo. Nec forma ſermonis in Chriſto nova; quum ſimilitudines objicit; quum quæſtiones refutat, de ſeptuageſimo ſeptimo venit Pſalmo. *Aperiam*, inquit, *in parabolam os meum*, ideſt, ſimilitudinem: *eloquar problemata*, ideſt, ediſſeram quæſtiones. Si hominem alterius gentis probare voluiſſes, utique de proprietate loquelæ probares. Hoc illi ſimili *p*; *loquela tua manifeſtum te facit*. Porrò pro Propheta, quem abſque nomine Matthæi textus emendatus habet, Euſebius obſervat nonnullos Eſaiam expreſſiſſe ex ignorantia & errore: nec enim in vetuſtis codicibus extare. Hieronymus explanans Matthæum *q* idem reprehendit, putatque meritò abraſum *Eſaiæ* nomen; ſed in principio ita editum in Matthæo (*quod ſcriptum* r *eſt per Aſaph Prophetam dicentem*) primum autem Scriptorem non intellexiſſe *Aſaph*, & putaſſe Scriptoris vitium, atque emendaſſe nomen *Eſaiæ*, cujus vocabulum manifeſtius erat. Is verò etiam quem dicunt Hieronymum, auctor commentarii in Pſalmos, addit, objeciſſe Porphyrium imperitiam Matthæo, quòd Eſaiam citaſſet: eum verò de noſtris qui nomen *Aſaph* ignotum ſibi auferens, *Eſaiam* ſubſtituit, dum errorem emendaret, feciſſe errorem. Oſtendit, ut confirmet ejuſmodi imperitiam hominum vetuſtioris Eccleſiæ, aliis duobus exemplis ex Evangeliis.

Arnobii obſervatio.
d verſ. 5.
e in Marc. c. 14.
f cal. hier. c. 1. & 2. eccl. hier. c. 10. lib. 2. de civ. c. 19.
h 1. p. q. 1. a. 9. & 1. 2. q. 101. a. 2.
i c. 4. 33.
k c. 13. 35. 36.
Non locutus Chriſtus in parabolis ut impleretur Prophetia: ſed quum loqueretur in illis, factum eſt ut impleretur.
Ἀποφθέγματα.
l 1. Cor. 10. 11.
m 1. Cor. 10. 6. & Hebr. c. 9. & 10. & 11.
n 4. cont. Marc. c. 11.
o in c. 13.
p Mat. 26. 73.
q in cap. 13.
r verſ. 35.

Aperiam in parabolis os meum.) Hieronymus *ſ*, aliique ex Hebræo ſingulariter, *in parabola*. Tertullianus *t* eodem numero ſingulari, ſed in accuſativo, *in parabolam*. *Aperire os* idiomate Hebraico, eſt loqui; nec ſine emphaſi tamen, de qua dixi aliàs *u* gravitatis, frequentiæ, libertatis, &c. Decem rationes leges apud Salmeronem noſtrum *x*, cur Chriſtus *os aperuiſſe* dicatur. Ayguanus obſervat *os aperiri*, Scripturas dicere, vel ad laudandum Deum *y*, vel *ad attrahendum Spiritum* ſanctum *z*, vel ad implendum *Spiritu Sapientiæ* intellectum *a*, vel ad *docendum b*. Habet Illyricum intellectum in præſenti, *aperio in parabolis labia mea*. Iſidorus *c* colligit ex hoc loco, & ex Pſalmo quadrageſimo octavo *d*, Scripturam non hiſtorialiter tantùm, ſeu litteraliter, ſed etiam myſtico, ſive ſpirituali ſenſu intelligendam. Clemens Alexandrinus *e* hinc etiam efficit Chriſtianam doctrinam eſſe obſcuram, arcanam, myſticam; ſicut apud nonnullos olim Gentiles ea quam profitebantur recta & involuta erat doctrina, & idem Hebræi per ſui templi velum ſignificabant. Confirmat præterea Pauli *f* teſtimonio. Sed legendus locus totus Clementis, iis maximè qui faciles & claras jactant eſſe Scripturas.

ſ hic & Ep. 127. in princ.
t 4. cont. Marc. c. 11.
u Act. 8. 35.
x tom. 5. tr. 3.
y Pſ. 50. 17.
z Pſ. 118. 131.
a Eccl. 15. 5.
b Matth. 5. 2.
c de Voca. Gent. c. 15. & 20.
d verſ. 5.
Scripturam non hiſtorialiter tantùm ſeu litteraliter, ſed etiam myſtico ſenſu intelligendam, ex hoc loco probatum.
e 5. Strom. cap. 2.
f 1. Cor. 2. 6. 7. 8. 9.

Loquar propoſitiones ab initio.) Auguſtinus *eloquar*: Pſalterium Romanum, *ab initio ſæculi*. Hieronymus, *ænigmata antiqua*. Tertullianus *g* retento Græco vocabulo, *eloquar problemata*, ideſt, inquit, ediſſeram quæſtiones. Pſalterium Illyricum in præſenti, *annuncio ænigmata mea ex principio ſæculi*. Tranſtulit etiam Aquila *ænigmata*, Euthymio teſte. Apollinarius pro *parabolis* poſuit *ænigmata*; hoc membrum autem ſic exponit:

g 4. cont. Marc. c. 11.

ἐκ παλαχῆς προτέρης γενεῶν ἀναλέξομαι οἴμας.
Ab initio priore generationum celebrabo vias
(vel *cantilenas*.)

De Matthæi Græco interprete controverſia.

Matthæi Græcus Interpres, ſive Joannes Apoſtolus fuerit, ut Theophylacto *h* viſum eſt, ſive Jacobus Minor, ut innuit Athanaſius *i*: ſive alius, vertit *ἐρεύξομαι eructabo*, quod magis exprimit Hebræum verbum אביע *abbiahh*,

h in cal. Vat.
i in Synopſi.

biahh, quod LXX. reddiderunt *φνέ)ζομαι*, & propriè ſignificat *fundere*, atque *ſcaturire*, ut Pſalmo quadrageſimo quarto *a* vidimus. Præterea, pro *propoſitionibus*, quæ dixerunt iidem LXX. *προαλήματα*, ibidem ſunt *κεκρυμμένα*, *abſcondita*, quæ aliter apte vocantur *ænigmata*. Tandem, quod ſolemne Pſalmis eſt, videtur utroque membro, & per *parabolas*, & per *propoſitiones* ſive *ænigmata* (ex ignoratione linguarum Dionyſius videtur hoc nomen affirmare Hebræum eſſe) atque *abſcondita*, idem ſignificari. Poſtremo, quod hic eſt ab initio מני-קדם *minni Kedem*, *ἀπ' ἀρχῆς*, in Evangelio Matthæi legitur, *ἀπὸ καταβολῆς κοσμου*, *à conſtitutione mundi*. Syriacè, *quæ fuerunt ante conſtitutionem mundi*. Græca verò verba Evangeliſtæ indicant quaſi à jactis fundamentis mundi, & ab ipſo fundamento, (quod *καταβολὴ*, valet) mundi futurum ſermonem fuiſſe, ſcilicet de iis rebus arcanis, quas adhuc Deus nulli manifeſtaverat (ſaltem non niſi paucis, nec tam disertè) jam inde à mundi fundatione & creatione, & ab æterno intra ſe conditas, & occultas retinuerat, donec *unigenitus exiſtens in ſinu Patris*, & ex eo quodam modo deſcendens, *enarraret* nobis *b*. Hoc Paulus *c* de Evangelio loquens, & prædicatione Jeſu Chriſti, quem *ſolum ſapientem* nominat, eique de cauſſa *honorem & gloriam in ſæcula ſæculorum* precatur, ſic explicat, ut dicat eſſe *revelationem myſterii temporibus æternis taciti* (*quod nunc patefactum eſt per Scripturas Prophetarum ſecundùm præceptum æterni DEI ad obeditionem fidei*) *in cunctis Gentibus cogniti*. Verùm habita ratione narrationis ſimplicis, quæ fit in iſto Pſalmo, *ab initio*, *ἀπ' ἀρχῆς*, מני-קדם *minni Kedem* ſignificat eam eſſe de rebus, quæ olim ac ſuperioribus temporibus evenerunt. Lucas Brugenſis in Matthæum lapſu memoriæ tribuit ipſi Matthæo interpretationem Hebræi verbi per verbum *eructandi*, quum Hebraicè ſcripſiſſe concedat. Dionyſius, quod ab initio hìc dicitur vult referri non ad initium dumtaxat eductionis Iſraelitarum ex Ægypto, ſed ad mundi etiam exordium; ut quia legitur in Matthæo, *à conſtitutione mundi*, ſaltem implicitè & in generali commemorentur in hoc Pſalmo mirabilia DEI ab initio mundi peracta, quæ, ut eſt in ſequenti verſu, patres ac majores narraverint, verbi gratia, de diluvio, incendio Pentapolis, & ſimilibus; CHRISTUM verò quoque de iiſdem mentionem feciſſe, ut & de prima matrimonii inſtitutione *d*; de diluvio *e*; de Sodomorum everſione *f*.

Ludit Hugo tropologicè, ut *aperire os in parabolas*, ſit *eluci dare ſapientiam* *g*; aut factis declarare os & doctrinam Domini *h*; & mores informare, *loqui propoſitiones ab initio* ſit fidem inſerere, quæ habet velut initium, ſeu primum principium, fundamentum, *ſubſtantiam*, *ὑπόστασιν* *i*; in fine aut mortis noſtræ, aut judicii Deum non propoſitiones loquuturum, ſed concluſiones, ſecundùm quod nos ſumpſerimus aſſumtiones. Lege qui delectaris iſtiuſmodi ludicris, licet piis.

a verſ. 2.
κατaβολὴ.
b Ioan. 1. 18.
c Rom. 16. 25 16. 17.
d Matt. 19. 4
e c. 24. 37.
f c. 10. 15. c. 11. 23. 24.
Luc. 17. 28. 29. 32.
Tropologia
g Eccl. 24. 71
h Matt. 52.
i Hebr. 11. 1.

Verſ. 3.) Quanta audivimus & cognovimus ea, & patres noſtri narraverunt nobis.

Verſ. 4.) Non ſunt occultata à filiis eorum in generatione altera.

Narrantes laudes Domini, & virtutes ejus, & mirabilia ejus quæ fecit.

Senſus loci.

EOrum de quibus ſe loqui velle dixit, copiam eſſe magnam affirmat, quæ certò deprehenſum ſit eſſe vera, à majoribus autem tradita, vel verbo, vel ſcripto; ita ut caverint ne ignorarentur, & poſteritati accuratè proſpexerint, narrando, laudibuſque celebrando inſigniora, & magis admiranda potentiæ Domini opera; ipſe verò non ſua proferat commenta, ſed quorum à majoribus ſcientiam acceperit. Primam ſententiam ſumunt quidam interrogativè & admirativè, ut poſtea dicemus. Qui DEO, vel Chriſto præcedentis verba verſus aſſignant, hìc perſonam mutari monent; ut loquatur aut David, aut Aſaph. Juxta litteralem ſenſum pergit idem, qui loquutus jam fuerat, loqui Propheta.

Myſtico illo ſenſu attribui poteſt hæc oratio Apoſtolis, aliiſve de teſtamento novo, qui ſe dicant narrare audita à Patriarchis & Prophetis, ut inde morum documenta pro populo Chriſtiano petant, quæ eſt *altera generatio*, ideſt, per baptiſmum regenerata, & filii priorum illorum ſecundùm ſpiritum & imitationem. Præterea poſſunt hæc exponi de fidelibus, qui de Chriſti miraculis & operibus virtutum, deque fidei myſteriis multa ſe gratulentur accepiſſe, & cognoviſſe ab Apoſtolis & ſucceſſoribus eorum, & externa populi antiqui beneficia meliore ac ſpirituali modo fuiſſe in teſtamento novo impleta. Hugo laudes aſcribit Spiritui ſancto bono; mirabilia Filio admirabili; virtutes Patri potenti. Minus rectè de Chriſto Euthymius explanat, quòd in aſſumta humanitate, ceterorum hominum more doctores audiret. Non ſufficeret audire tantùm, ut qui populariter ventitabant ad ſynagogas, & *mirabantur Judæi quomodo litteras ſciret, quum non didiciſſet* k, nec eorum ſcholas frequentantem vidiſſent, favet hic locus traditionibus; & ſui admonet officii tùm Patres, ut liberos rectè inſtituant; tùm iſtos, ut promptè diſcant, ac fideliter quæ didicerint, retineant. *Quæ audiſti à me*, ait Apoſtolus Timotheo *l*, *per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere*. *Multos teſtes* Græci exponunt legem atque Prophetas; nec non ex Latinis Anſelmus, Bruno, Lyranus, Aquinas, Gloſſa. Denique maligni eſt animi quam noris ſcientiam invidere alteri, & quod didiceris nolle per invidiam communicare; cujus oppoſitum verè Sapiens facere ſe profitetur *m*. Sed id in parentibus reprehendi ſatis non poteſt, quorum eſt, theſaurizare liberis, non tam terrenerum opum, quàm veræ ſapientiæ ac diſciplinæ theſauros, & *honeſtatem illius*, *τὸν πμῶτον*, *abſcondere* n Galatinus *o* hinc videlicet ex continuata ſerie idem narrantium atque tradentium, rectè confirmat veritatem miraculorum quæ de Chriſto narrantur.

Myſticus ſenſus.
Euthymii explanatio minùs recta
k Ioan. 7. 15.
Locus favens traditionibus.
l 2. Ep. 2. 2.
Maligni animi, quā noris ſcientiam invidere alteri.
m Sap. 7. 13.
n ib. ubi lege comment. noſtrum.
o lib. 3. c. 6.

Quanta audivimus.) Hieronymus, *quæ*, & hoc valet אשר *aſcer*, vel *quæcumque*: *ὅ τα* autem, & *quanta*, tùm numerum, tùm magnitudinem. Volunt Euthymius & Nicephorus legi *θαυμαστικῶς* admirativè *ἀντὶ τοῦ*, *ὦ τόσα*, pro, *ò quanta*, vel, *ò quot*. Idem ſentit Hugo. Illyricum Pſalterium habet, *magna audivimus*, lege notata Pſalmo ſeptuageſimo *p*, *quanta oſtendiſti mihi tribulationes multas*, &c. *Audiendi* verbum ad obſcuritatem Prophetiæ, ſequens *cognoſcendi*, ad complementum ejus in teſtamento novo refert Auguſtinus, & alii; ut ſit audita in vetere ac prophetata, quæ cognoſcuntur & implentur in novo; ſicque ſe habeant duo hæc verba, ſicut in Pſalmo 44. *q* *Audi filia, & vide*.

Et cognovimus ea.) Pronomen additum eſt, *cognoſcendi* verbum innuit magis explicitam & claram cognitionem, ac veluti per quoddam experimentum, quo deprehendatur ita ſe habere quæ ſint audita, prout audita ſunt. Interdum de cognitione quoque fidei dicitur, quemadmodum etiam *ſcire*, & *videre*, ita tamen ut credit objecti claram viſionem excludat. *Quia vidit Thomas, credidit* r; & Samaritani profitebantur ſe *non propter loquelam mulieris credere, quia audiviſſent, & ſciviſſent Chriſtum eſſe verè Salvatorem mundi* ſ.

p verſ. 20.
q verſ. 11.
r Ioan. 20. 29
ſ c. 4. 42.

> *ἔγνωμεν πραπίδεσσιν ἅπερ προσέδεγμεθ' ἀκουῇ.*
> *Cognovimus animis, quæ accepimus auditu,*

Inquit hoc loco Apollinarius. Perpendit Ambroſius *t* dici hoc loco à Propheta, *quanta audivimus, & cognovimus ea*, ut comprehenderet non ſolùm audiſſe ſe, ſed etiam intellexiſſe. Nemo enim cognoſcit, niſi priùs intellexerit. Tum ſubdit, qui hoc pacto non audit, ſed negligit, ei à Petro *abſcindi auriculam* u, quòd ſuperfluè habeat aurem corporis, qui audire & examinare non noverit. Quamvis aliam ſimul afferat auriculæ abſciſſæ myſticam rationem, quæ ad rem præſentem non facit.

Et Patres noſtri narraverunt nobis.) Patriarchæ, & Prophetæ, vel ſcripto, vel verbo: deinde, ſi de Chriſtianis Interprete, Apoſtoli & Apoſtolici viri. Sapientis conſilium eſt, ut *in multitudine presbyterorum prudentium ſtes, & ſapientiæ illorum ex cordis conjungaris, ut omnem narrationem Dei poſſis audire*, (*διήγησιν θείαν*, *narrationem divinam*, de Deo, & rebus divinis) *& proverbia laudis* (*συνέσεως*, *intelligentiæ*, pro quo legit interpres, *ἀνέσεως*) *non effugiant à te* a. Item, *ne deſpicias narrationem presbyterorum ſapientium, ſed in proverbiis eorum converſeris; ab ipſis enim diſces ſapientiam, & doctrinam intellectus, & ſervire magnatis ſine querela* b. Præterea *ne te prætereat narratio ſeniorum; ipſi enim didicerunt à patribus ſuis, & ab ipſis diſces intellectum, & in tempore neceſſitatis dare reſponſum* c, Tandem ait, quod *ſapientiam omnium antiquorum exquiret ſapiens, & in Prophetis vacabit*, *ἐν προφητείαις ἀσχοληθήσεται*, *In prophetiis occupabitur: narrationem* (*διήγησιν*, *expoſitionem*, ſeu *enarrationem*, & *commentarium*, vel *hiſtoriam in ſacris libris contentam*) *virorum nominatorum conſervabit, & in verſutias parabolarum ſimul introibit, occulta proverbiorum exquiret, & in abſconditis parabolarum converſabitur* d.

t in Pſ. 118. octon. 15.
u Mat. 26. 51

a Eccl. 6. 35.
b c. 8. 9. 10.
c verſ. 11. 12
d c. 39. 1. 2. 3.

Non ſunt occultata à filiis eorum in generatione altera.) Hieronymus, *non ſunt abſcondita à filiis eorum in generatione ſequenti*. Alii, conjungendo cum verbis ſequentis verſus, *narrantes laudes*, &c. *non abſcondemus à filiis eorum* (ſupple, *qui*) *qui generationi poſteræ narrabunt*, &c. aut ſupplendo (*ſed*) & pro tertia perſona primam ponendo (*ſed generationi poſteræ narrabimus*, &c.) vel (*non celabimus filios eorum, generationem ſequentem*) ideſt, qui ſunt generatio ſequens, & filii Patrum, narrantes, &c. ut quemadmodum ipſi à majoribus edocti ſumus, ita poſteros doceamus. Vel *non eſt celatum à filiis eorum*, generationi poſteræ narrantes, &c. hoc eſt, hoc non fuit celatum à filiis eorum, hoc, inquam, quod priùs dictum eſt in pſalmo, cauſſa verò eſt quoniam continua quadam ſerie, ut eſt ſequenti verſu, celebrarunt fideles, Dei laudes, & deinceps patres narraverunt filiis. Hebr. ſunt, לבנכחד מבניהם לדור אחרון *lonechached mibbenechem ledor acharon*. Ubi primum vocabulum poteſt ſcribi cum aliis punctis & eſſe participium conjugationis paſſivè niphal נכחד *nichchad*, *abſconditum* ſeu *occultatum*, vel etiam præteritum ejuſdem, notando pathac (-) in fine pro chamets (ⲧ): præterea futurum conjugationis kal primæ perſonæ pluralis, adhuc cum eodem puncto pathac, à quo futuro activè ſignificationis id quod modò legitur נכחד *nechached* in piel, non differt, niſi ſignificatione magis intenſæ actionis. Legerunt LXX. & Hieronymus, ut præteritum, aut participium paſſivi verbi niphal, numerum ſingularem collectivè ſumtum reſolventes in pluralem: Græcè etiam habetur in accuſativo *εἰς γενεὰν ἑτέραν*, *in generationem alteram*, ſicut & in pſalmo quadrageſimo ſeptimo *e*, *ut enarretis in progenie altera*. Senſus commodior videtur, ut ſe (quod præceſſit prioribus verſibus) locuturum dicat David quæ audiverit, & cognoverit, & patres narraverint; & non ſint occultata à filiis ſeu poſteris eorum: item (quod eſt ſequenti verſu) ſe locuturum, narrando laudes Domini, &c. Nec enim refert enallage, ſeu mutatio numeri, ut de ſeipſo primùm in ſingulari poſtea loquatur in plurali. Tamen probabile eſt, ſi principium verſus ſequentis referas ad Patres, ut hos, quos dixerat narraſſe, poſtea narrantes vocet. Mitto *generationem alteram*, ut Ayguanus dicit, eſſe Chriſti de Matre abſque Patre, quum aliæ præceſſerint abſque viro & fœmina, ut Adam: ex viro ſine fœmina ut Evæ: ex viro & fœmina, ut aliorum: vel de generatione ſecundùm ſpiritum, quæ dicitur etiam regeneratio. Hugo item *generationem alteram* exponit contrariam veræ religioni, qualis Gentilium, quibus repudiatis Judæis, annunciata ſunt & manifeſtata occulta DEI myſteria.

e verſ. 14.

Narrantes.) Auguſtinus, *annuntiantes*. Jam dixi hoc vel Prophetam de ſe ipſo uſurpare in plurali numero, vel de patribus. Item notavi aliquos pro participio exponere futurum, ſcilicet participio מספרים *meſapperim*, addendo ejuſdem temporis verbum ſubſtantivum, *erimus*. Præſtat de ipſomet Propheta interpretari, ut ſe inter filios ac poſteros numerans, aſſerat non latere opera antiquorum, & ea ſicut ab iis accepit, aliis narrare ac tradere velle, unde Apollinarius:

> *ἔργα παλαιγενέων σφετέρους οὐ κρύπτεται υἷας,*
> *ὕμνους ἀθανάτοιο πέλει γραδέως βοόωντας.*
> *Opera antiquorum ſuos non latent filios:*
> *Hymnos immortalis ritè celebrantes.*

Euthymius, & Nicephorus docent hic eſſe hyperbaton, verbaque illa, *Patres noſtri annuntiaverunt nobis*, conjungi debere huic membro. Theodoretus autem, ut eum quidem citat Agellius, nec enim in illius textu qui extat, id habetur, ait, quòd *εἴρηται τὸ κατὰ σύνθεσιν ἐποίησαν*, qui dicendum fuiſſet *ἀπαγγελλόντων ἡμῖν*, *narrantibus nobis*, & non in recto *ἀπαγγέλλοντες*, *narrantes*.

Laudes Domini.] Opera ejus laudabilia. A laudibus Dei liber pſalmorum cognominatus eſt תהלים *thehil*, quaſi liber laudum ſeu laudationum, Ayguanus quoque interpretatur hoc loco gratiarum actiones, quas egit populus in laudem DEI, tranſito mari rubro, & aliis de cauſſis.

Et virtutes ejus.] Hieronymus, *poteſtatem ejus*, עזוזו *hhezuzo*, *fortitudinem ejus*, *robur*, &c. Apollinarius, *σθένεα*: Auguſtinus, *potentias*. Hoc ſignificant *δυναστείας*, & quidem cum imperio, ditione, potentatu. Latini etiam ſic uſurpant *Dynaſtam*, & *dynaſtiam*. Intelligit Euthymius, & Nicephorus ea, quæ ſummam Dei potentiam indicarunt; cujuſmodi decem plagæ, ſubmerſio, &c. Minùs igitur aptè *virtutum* nomine morales hìc ſumuntur; quamvis ſecundùm accommodatitium ſenſum admitti poſſit.

Et mirabilia ejus quæ fecit.) In dictis quoque virtutibus fuit quod admirationem commoveret. Nihilominus peculiariter referri poſſunt ad illa opera mirifica, quæ non tam contra populi hoſtes, quàm in ejuſdem commodum ſunt edita, præſertim annis quadraginta in deſerto. Allegoricè *laudes* narrandæ de CHRISTO, ſunt quas illo nato Angeli decantaverunt, & poſtea omnis ætas, & ſexus, & conditio celebravit: *virtutes* ac *mirabilia*, tot tantaque miracula, quæ ſtuporem ea videntibus & audientibus ingenerabant.

Allegoria.

Verſ. 5.) Et ſuſcitavit teſtimonium in Jacob, & legem poſuit in Iſrael.

Quanta mandavit Patribus noſtris, nota facere ea filiis ſuis,

Verſ. 6.) Ut cognoſcat generatio altera.

Filii qui naſcentur, & exſurgent, & narrabunt filiis ſuis.

Senſus loci.

OStendit ita præceſſores feciſſe, & eorum exemplo, illos, qui nunc ſuperſunt, ſeque videlicet ipſum inter eos, facere, ut poſteris commendarent, veterum Dei beneficiorum narrationem, atq; memoriam quoniam ea ipſa de re præceptum dedit univerſo populo ſuo Deus, ut nempe quæ pro illo mirabiliter egit, aut ab eo fieri exegit, Patres per manus traderent filiis ac nepotibus, vel litteris mandarent. Putant aliqui, ut Cajetanus, Lyranus, Dionyſius, per *teſtimonium* ac *legem* ſignificari univerſam legem, & hoc inter Dei beneficia primum præcipuumque numerari, quia *non fecerit taliter omni nationi, nec judicia ſua manifeſtaverit eis* f; & cum admiratione, atq; gratulatione hìc dici (*quanta mandavit*, &c.) ideſt, valde multa in eadem lege. Congruit quem dixi ſenſus magis cum ſequentibus, quia ſignificant ſermonem eſſe potiùs de *operibus Dei* g, quàm de præceptis in lege traditis enarrandis, ut *non obliviſcantur*, ait, *operum Dei* &c. Ergo *teſtimonium*, & *lex* denotant hoc loco peculiare illud præceptum Deuteronomii *h*: *Ne obliviſcaris verborum* [rerum] *quæ viderunt oculi tui, & ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitæ tuæ. Docebis ea filios, ac nepotes tuos*, &c. *i docete filios veſtros, ut illa meditentur, narrabis ea filiis tuis, & meditaberis in eis* k. Propterea conſtitui *lapides duodecim* præcepit *de Jordanis alveo in Galgalis*, ut *interrogati quid ſibi vellent, docerent filios* accepti beneficii monimentum eſſe *l*: Docuit mater filium Salomonem *m*: Tobias item ſuum *n*: parentes Suſannam *o*: Mardochæus neptem *p*: filios Job *q*: Ezechias ut impetraret vitam, & prolem, pollicetur, quòd *mater filiis notam faciet voluntatem Dei* r. Hoc promiſit Deus Eccleſiæ ſuæ, tamquam fœdus cum illa. *Spiritus*

f Pſ. 147. 20.
g infrà v. 7.
h c. 4. 9. 10.
i c. 11. 19.
k c. 6. 7.
l Ioſ. 4. 20. & ſeq.
m Prov. 4. 4.
n Dan. 13. 3.
p Eſth. 2. 7. 11
q Iob. 1. 5.
r Eſa. 38. 19.

tus meus qui eſt in te, & verba mea quæ poſui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore ſeminis tui amodo, & uſque in ſempiternum a. Hac eadem de cauſſa diſperſit Chriſtus diſcipulos ſuos per orbem, quemadmodum Tobias dicebat, ideo diſperſos à Deo filios Iſrael *inter gentes, quæ ignorant eum, ut enarrarent mirabilia ejus, & facerent ſcire eos, quia non eſt alius Deus omnipotens, præter eum* b. Spectant eodem quæ in columna, lapideam & lateritiam, prævidentes diluvium, &, conſulentes poſteritati, ſapientes illi ante diluvium incidi curaverunt c. Quod idem ſtudium inſervit omnibus natura, ut propagatam velint curentque in futurum rerum memoriam præteritarum.

a Eſa.59.21 · b Tob.13.4. · c Ioſeph.5. antiq. c. 3. aut 4.

Serunt arbores quæ alteri ſæculo proſint.

Nec verò dubitat agricola, inquit Cicero d, citans verſum illum ex Statio, quamvis ſenex, quærenti cur ſerat, reſpondere, Diis immortalibus, qui me non accipere tantummodo hæc à majoribus voluerunt, ſed etiam poſteris tradere. Myſticè tranſferuntur hæc ad teſtimonium, quod edi Chriſtus ab Apoſtolis voluit, & ad legem Evangelicam, quam promulgari.

d Tuſcul. 1. Agricolæ ſenis, quærenti cur ſereret, reſp. Myſtica tranſlatio.

Et ſuſcitavit teſtimonium in Jacob.) Hieronym. omiſſa conjunctione, quæ tamen extat Hebraicè, *ſtatuit conteſtationem Jacob*, ideſt, populo denominato à Jacob. Sic quoque Symmachus, ἀνέστησε διαμαρτυρίαν τῷ Ἰακώβ. Alii *ſtatutum, decretum, teſtamentum*, &c. His & ſimilibus nominibus *lex, mandatum, præceptum* appellatur, & quidem *teſtimonium*, ut pſalmo decimo octavo e vidimus, quia conteſtatione quadam fertur. Utitur plurali numero Pſalterium Illyricum, *& erexit teſtificationes in Jacob*. Meliùs de præcepto illo uno prodendi poſteris doctrinam ſacram & ethicam locus hic intelligitur, quàm de tota data lege, ut priùs dixi.

e verſ. 2.

Et legem poſuit in Iſrael.) Synonyma ſunt hæc, & lex non univerſalis, ſed peculiaris eſt, ut proximè antea monebam. De vocabulis autem *Jacob* & *Iſrael*, egimus alibi. Id ipſum docet Auguſtinus de eadem re aliis verbis repetita. Tamen *ſuſcitandi* verbo innui per legem *reviviſcere peccatum*, ut ſcripſit Apoſtolus f: verbo *ponendi*, indicari legem eſſe jugum peccatori; quia *juſto non ponitur* g, nomine *teſtimonii* in quantum aliquid probat, *legis*, in quantum jubet. Non enarratores dumtaxat aliqui, ſed Irenæus h etiam explicat de Chriſto, dicens Davidem hic generationis ejus cauſſas diſſerere.

f Rom.7.9. · g 1.Tim.1.9 · h lib.3 c.18.

Quanta narravit Patribus noſtris, nota facere ea filiis ſuis. Hieronymus, *quæ mandavit Patribus noſtris, ut docerent filios ſuos*. In Pſalterio Gallicano eſt etiam, *quæ*, quod refertur ad teſtimonium, & legem: in Romano, *quam*, nempe legem, & ibi ſequitur, *ut nota facerent ea*, &c. hìc, *ut notam*, &c. In emendatis bibliis Græcis non eſt ὅσα *quanta* vel *quæcumque*, de quo diximus verſu 3. ſed ὃν, & pertinet ad νόμον, ideſt, ad *legem*, quæ Græcè maſculini generis eſt. Ita omnino etiam legit Apollinarius:

> καὶ νόμον ἐφθίμῳ κλεινὸν πόρεν Ἰσραήλῳ,
> πατράσιν ὃν προσθεν ἄναξ ἡμῶν στῆσε τοκεῦσι.
> *Et legem forti inclytam præbuit Iſraeli*
> *Noſtris quam antea Rex conſtituit Patribus.*

Vox Hebræa אשר *aſer* omnis numeri generiſque patitur quamlibet verſionem, ſed non Latinam, *quanta*, ſi magna ſignificent, prout etiam eſt in Illyrico Pſalterio.

Ut cognoſcat generatio altera.) Hieronymus, *ut cognoſceret generatio ſubſequens*. Lege verſum 4.

Filii qui naſcentur, & exſurgent.) Hieronym. abſq; conjunctione, quæ nec eſt in Hebr. textu, *filii naſcituri ſurgent*. Ad verbum, *filii naſcentur*: & ſuppletur Latinè, *qui*. Græcè, υἱοὶ τεχθησόμενοι, *filii naſcituri*: & addita conjunctione, qua caret etiam textus Hebr. καὶ ἀναστήσονται. Videtur per appoſitionem declarari quæ ſit *generatio altera*, ſicut in verſu quarto ponitur cum filiis *generatio altera*. Eſt item idem *naſci*, & *exſurgere*. De naſcentibus autem *ſurgendi* & *exſurgendi* verbum uſurpatur, non tantùm de reſurgentibus, aut de evectis ad altiorem dignitatem; ut quum *ſurgere rex novus* dicitur i: vel *propheta* k: ſurgunt qui naſcuntur quaſi ex imo tum nihili, tum humi, & quia vegetantur, & creſcunt: præterea quoniam pro patribus & præceſſoribus ſuccedunt, ac in idem veluti munus, ſeu in eumdem locum ſuccedunt: quod etiam ſcriptura vocat *ſuſcitare ſemen* l, & *nomen* m *alterius*, vel *germen* n. Pertinet ad myſterium quod ait Auguſtinus, *naſci* & *exſurgere* qui habent ſurſum, & *cum Chriſto conſurgunt* o.

i Exod.1.8. · k 4.Reg.23.25. Surgere, exurgere, ut uſurpentur · l Gen.38.8. Deut.25.5.6 · m Ruth.4.5.10. · n Ierem.23.5. Ezech.34.29. · o Coloſſ.3.1.

Et narrabunt filiis ſuis.) In Romano Pſalterio additur, *eam*, ideſt, legem: in Gallicano, & apud Caſſiodorum, *ea*, hoc eſt, teſtimonium, & legem; quo item pacto extat αὐτά, quamvis nullum ſit pronomen in Hebræo textu, ut Hieronym. p quoque admonet. Narrabunt autem generatio altera, & filii qui naſcentur, aliis filiis, qui etiam naſcentur: denique quod ait ille q:

p Epiſt. 135. · q Virg.3. Æneid.

Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis;

Paullò clariùs Apollinarius:

> ὡς ἑτέρη τάδ᾽ ἅπαντα μάθοι μετέπειτα γενέθλη,
> υἱέες οὓς κε τέκωνται ὀψιγόνοισι γενέθλαις.
> οἳ τοι δ᾽ ἀγγελέουσιν ἀεξόμενοι τάδε παισίν.
> *Ut altera hæc omnia diſcat poſtea generatio,*
> *Filii quos procreent in futuris generationibus:*
> *Ipſi verò annuntiabunt aucti hæc filiis.*

Non debet videri mirabilium Dei operum faſtidioſa inculcatio. Conſulitur eo modo tum noſtræ memoriæ, ac deſidiæ, tum ſequentis ætatis utilitati, ne temporis lapſu res adeo neceſſaria veniat in oblivionem. Et veteris, & novi teſtamenti tot feſta, ceremoniæ, ritus eò pertinent, voluitque Chriſtus quotidianum ac juge Corporis ſui & ſanguinis ſacrificium Euchariſticum eſſe atque μνημόσυνον, ideſt, perpetuæ gratiarum actionis ac memoriæ numquam delendæ.

Verſ. 7.) Ut ponant in Deo ſpem ſuam, & non obliviſcantur operum Dei, & mandata ejus exquirant.

Verſ. 8.) Ne fiant ſicut Patres eorum, generatio prava & exaſperans.

Generatio, quæ non direxit cor ſuum: & non eſt creditus cum Deo ſpiritus ejus.

HÆC ratio cur tantoperè commendarit Deus memoriæ poſterorum, memoriam collatorum à ſe beneficiorum; & quare idipſum nunc David inculcet, ad vitandum periculum deſperationis, aut inanis ac fallacis ſpei in privilegiis acceptis à Deo: ad retinendum, renovandum, urgendum ſtudium exquiſitè obſervandi & intelligendi Dei mandata; poſtremò, ne progenitorum pravitatem procaciamque in irritando Deo imitentur, ac proinde pœnas, quas olim illi, experiri cogantur: utpote qui non rectè Deum corde ac intentione coluerint, nec umquam penitus ex animo, & ſincerè, crediderint fiderintque illi, quamvis toties bonitatis, potentiæ, ſeveritatis ipſius tam clara, & adeò magna documenta accepiſſent; ſed qualibet etiam minima oblata occaſione ab eo defecerint, & à firma conſtantique quam debebant ſervitute reſilierint, per diſſenſiones, ſeditiones, murmurationes, querimonias, lamenta, calumnias, ita ut idcirco nemo ex iis qui Ægypto egreſſi fuerant, duobus demtis, ingredi promiſſam terram meruerint, ſed projecta in deſerto jacuerint cadavera eorum. Hic porro indicatur finis non præſentis tantùm parænetici ſermonis quem David inſtituit, ſed ſcripturarum omnium, ut *per earum* παράκλησιν *conſolationem & exhortationem*, quod Apoſtolus r monet, *ſpem habeamus*. Quod hoc loco Auguſtinus Latinique alii allegoricè ſimul ac tropologicè referunt ad ſpem, quæ non in lege operibuſque ipſius, vel in propriis meritis collocanda ſit, *propriam juſtitiam conſtituendo* ſ; ſed in auctore gratiæ Deo, qui per fidem in Chriſtum illam communicat: cooperationem requirendo obedientiæ mandatorum.

Senſus loci. · r Rom.15.4 · ſ cap.10.3.

Ut ponat in Deo ſpem ſuam.) Exponunt alii hoc, & quæ ſequuntur, per verba futuri temporis, locoque *ut*, vertunt *&*: quod etiam eſt in Textu Hebr. Parùm refert, ſicut & quòd in Pſalterio Illyrico legatur accuſativus caſus *in Deum*, ſæpe monui diſtinctionem illam credendi aut ſperandi Deum, Deo, in Deum, ut ſcholaſticis poſt Auguſtinum, qui hoc eam quoque loco indicat, recipitur, bonam eſſe, non tamen ſemper in ſcripturis veram. Hugo ſicut ſpem hìc obſervat, ita fidem ibi, *& non obliviſcantur operum Dei*, & charitatem in illis aliis verbis (*& mandata ejus exquirant*) ideſt ex amore impleant: atque de his potiſſimùm nos docendos eſſe. Præterea *ponendi* verbo ſpei firmitas notari quum eodem poteſt, quam ideo Paulus a *ancoram* nominat: in aliis duobus fugam ingratitudinis, & continuum ſtudium circa Dei mandata.

Sperandi ſpem Deo, in Deum, diſtincta · a Hebr.6.19

Et non obliviſcantur operum DEI.) Hieronymus, *cogitationum*. Alii, *ſtudiorum*, aut *conſiliorum*, ideſt, illorum, quæ ſummo quaſi ſtudio, & conſilio facta ſunt à Deo. Hoc importat vox מעללים *mahhalelim*, de qua egimus alibi.

Et mandata ejus exquirant.) Hieronymus, *cuſtodiant*. Id propriè valet ינצרו *intſoru*. Cuſtodit, qui diligentiam adhibuit in exquirendo, nimis exquiſita notatio *exquirere*, eſſe quaſi extra quærere, ideſt, operibus ipſis. Et illud myſticum, quòd Petrus, & alii de primo Concilio exquiſierint mandata legis veteris, pertinentes jam ad generationem alteram, ut oſtenderent deinceps eorum *jugum ſuper cervices diſcipulorum non imponendum*, quum id *neque ipſi, neque Patres eorum portare potuerint, ſed per gratiam Domini noſtri Jeſu Chriſti credendum eſſet omnes ſalvari, quemadmodum & priores Patres* b.

Exquirere quaſi extra quærere. Myſtica interpretatio. · b Actuum 15.10.11.

Ne fiant ſicut patres eorum generatio prava & exaſperans.) Hieron. *& non ſint ſicut patres eorum generatio declinans, & provocans*. Alii, *deficiens* (à Deo) *& rebellis*; vel, averſatrix ſeu incredula, infidelis, perverſa, contumax, & irritatrix ſeu inobediens: vel defectrix & perfida. Hebræa ſunt סורר *ſorer* & מורה *moreh*. Græca σκολιὰ καὶ παραπικραίνουσα. In Pſalterio Gallicano ſive Ambroſiano, & in Romano ſive Vaticano, atque apud Caſſiodorum, & Arnobium, *genus pravum & peramarum*: apud Auguſtinum, & in vetere Pſalterio, *generatio prava & amaricans*: in Illyrico, *generatio devians*, aut *prava via*, & *iram commovens*. Videtur Apollinarius novo facto principio poſt, *ne fiant ſicut Patres eorum*, hæc alia verba legiſſe cum epiphonemate, appellans, *generationem rigidam & pravam*:

> ἀλλὰ μεγασθενὲς μερόπων σκολιή τε γενέθλη.
> *Sed ò rigida mortalium, pravaq; generatio.*

Judæorum generatio appellatur hinc inde *prava & perverſa* c, *infidelis, ſeu incredula, & perverſa* d, *mala & adultera* e, *nequam* f: poteſtque dici *generatio, quæ patri ſuo maledicit, & quæ matri ſuæ non benedicit: generatio, quæ ſibi munda videtur, & tamen non eſt lota à ſordibus ſuis: generatio cujus excelſi ſunt oculi, & palpebræ ejus in alta ſurrecta: generatio, quæ dentibus gladios habet* g. Nam ſunt ingratiſſimi Judæi, vendicant ſanctitatem ſibi: ſuperbiam ipſo corporis geſtu oſtentant, & aliorum contemtum: crudelitate feras imitantur. Quamquam primam generationis formam attribuunt aliqui infidelibus; ſecundam Judæis, tertiam Hæreticis, ultimam Chriſtianis malis. Alii aliter. Eoſdem Judæos Ezechiel h *domum exaſperatricem vocat*: Petrus denique i *generationem* etiam *pravam*, ut aliàs expoſui k. Quicumque declinant à bono & faciunt malum, inquit Hugo, ſunt *generatio prava & exaſperans*: vel qui peccatum faciunt, & excuſando ac per hypocryſim diſſimulant, quia *ſimulatores & callidi provocant iram DEI* l.

c Deut.32.5 · d Luc.9.41. Matt.17.17. · e Mat.12.39 · f Luc.21.29. · g Prov. 30. 11.12.13.14. · h cap. 2. 8 · i Actor.2.40 · k ibid. · l Iob.36.13.

Generatio quæ non direxit cor ſuum.) Addit Chaldæus, *ad Dominum ſuum*. Hieronymus, *non præparavit*. Alii, *ſtabilivit, diſpoſuit, aptavit, rectè inſtituit, munivit*. Idem eſt, cui quod rectum eſt, cordi non fuit: non propoſuit ſibi obſervantiam recti, non habuit rectam intentionem, non erexit animum & voluntatem ad bona æterna, & quod plus eſt, cumque admiratione etiam & excuſando Apollinarius dicit, maleficia in animo habuit, & ſola temporalia reſpexit,

> ὠγενεά, κακόεργος ἀεὶ φρεσὶ θυμὸς ἐτύχθη.
> *O generatio, maleficus ſemper præcordiis animus fuit.*

Ambigua & dubitans mens eorum claudicabat, nec ſimplici conſtantique animo credebat Deo, inquit Euthymius & Nicephorus, firmam in Deum ſpem non habebant, nec recto volebant itinere ingredi, ſed erant mente divinis legibus contraria, ait Theodoretus aut Baſilius. Tandem non obediebant Samuelis præcepto, dicentis: *præparate* m *corda veſtra Domino, & ſervite illi ſoli, & auferte Deos alienos de medio veſtrum Baalim & Aſtaroth*. Quod etiam vocat *reverti in toto corde ad Dominum* n. Id emendata editione LXX. eſt, *quæ non direxit in corde ſuo*, ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῆς. Affinis huic infra ſententia o, *& dilexerunt in ore ſuo, & lingua ſua mentiti ſunt ei: cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti ſunt in teſtamento ejus*. Sapiens p de ſeipſo teſtatur quòd *animam ſuam direxerit ad ſapientiam, & in agnitione invenerit eam*, ἐν καθαρισμῷ, *in purgatione*, quia ſcilicet *ſapientia non introit in malevolam animam* q, *ſed effugit fictum* r, ac recto corde ſeu intentione carentem: purgationem verò gignit agnitio propriæ ignorantiæ ac inſipientiæ, eorumque quæ per ignorantiam & errorem committuntur, & eorumdem confeſſio, quibus modis dirigitur curvata anima ad ſapientiam. Non rarò *dirigendi* verbum, & εὐθύνειν ſeu κατευθύνειν הכין *hechin* ſpectat ad firmitatem & conſtantiam, & hanc locus præſens ſignificat. Aliàs ponitur pro felicitate ac proſperitate ut in pſalmo 100. ſ. *Qui loquitur iniqua, non direxit in conſpectu oculorum meorum*, ideſt, apud me non proſperavit, mihi gratus non fuit, non rectè illi fuit mecum. Quæ notio non eſt etiam ab hoc loco aliena, ut generatio illa dicatur non ſtuduiſſe, recta ad Deum intentione, ſe ipſam confirmando atque ſtabiliendo, nanciſci Dei gratiam, & veram felicitatem. Depravatur cor & inflectitur incurvaturque multis modis, obſervavit Ayguanus, per ſuperbiam, avaritiam, luxuriam, hypocryſim, gaſtrimargiam, iram, quæ vitia demonſtrat in Judæis, ut propterea meritò dicatur *generatio prava & quæ non direxerit cor ſuum*. Pravum eſt cor omnis hominis, & vergit natura ſua, prout etiam in corpore collocatur, ad ima & ſiniſtra, nec dirigi poteſt niſi appetitione ſublimium ut Gregorius t docet. *Auferri cor à vino & fornicatione* dicitur u: & jubentur *prævaricatores redire ad cor* x à quo derelinquuntur y, *& longè à Deo recedit* z. Meritò igitur quotidie in ſolemni ſacrificio monemur ſurſum corda habere, & ne reſpondentes habere nos ad Dominum mentiamur, obſecramus in Litania, ut ipſemet Dominus mentes noſtras ad cœleſtia deſideria erigat; & in alia prece, ut ibi fixa ſint corda, ubi vera ſunt gaudia, quod eſt quoque dicere, ut ibi ſint, ubi verus theſaurus, ut quod ait Auguſtin. a de verbis illis ſacrificii corda ipſa ſint cœlum, quia in cœlum quotidie dirigantur. De iiſdem plura Joannes Stephanus Durantus b. Cavendum ne quod affirmatum de Judæis eſt, *non direxiſſe cor ſuum ad Dominum Deum Patrum ſuorum* c, æquo de nobis pronunciari jure poſſit. Patres Judæorum Patriarchas, & Prophetas, & alios veros Dei cultores intelligit locus modò indicatus, ut & Malachiæ d, quem Gabriel recitavit de Joanne e, *qui converſurus eſſet corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam juſtorum, & paraturus Domino plebem perfectam*, is, inquam, qui orſurus erat prædicationem inde f *dirigite viam Domini, rectas facite ſemitas ejus*, ut apta nimirum ei eſſet in humano corde ſedes manſioque.

m 1.Reg.7.3 · n Ibid. · o verſ. 36. 37. · p Eccl.51.27 · q Sap. 1. 4. · r verſ. 5. · Εὐθύνειν. Κατευθύνειν. Dirigendi verbum ut uſurpetur. · ſ verſ. 7. · t 24. mor. c. 14. · u Eſa.46.2 · x Pſ. 10. 11. · y Eſa. 29.13 · z Matt.15.2. · a ſerm.44. de temp. · b 2. ritib. Eccl. c. 31. · c 2.Paral.20.33. · d Mal.4.6. · e Luc.1.17. · f Eſa.40.3. Matt.3.3. Marc.1.3. Luc.3.4. Ioan.1.23.

Et non eſt creditus cum Deo ſpiritus ejus.) Hieronym. *& non credidit Deo ſpiritus ejus*. In Arabico Pſalterio, *nec credidit in Deum ſpiritus ejus*. Chaldæus, & alii, *ne fuit fidelis in Deum*, aut, *cum Deo, ſpiritus ejus*: vel, *ne firmiter adhæſit aut nixus eſt Deo*, vel, *non permanſit*. Et poteſt idem hoc membro ſignificari quod præcedente, Hebræorum ſpiritum, mentem, voluntatem, cor non fuiſſe rectum & directum cum Deo, non firmiter, veraciter, fideliter ſeſe applicuiſſe ad Deum, non fuiſſe verax erga Deum, non crediſſe ac fidiſſe Deo, non fuiſſe fidelem animam, ſeu fidem non præbuiſſe Deo, neque crediſſe ſermonibus illius, ut explicant Euthymius & Nicephorus, quum benè aliis eſſet, & proſperè cuncta ſuccederent, deſeruiſſe, ubi premerentur adverſis confugiſſe ad Deum, & quod poſtea g hìc ſubditur, *quum occideret eos, illum quæſiviſſe, & reverſos eſſe, & diluculo veniſſe ad eum*, ſed *ſolo corde dilexiſſe*, lin-

g verſ. 34. 36. 37.

lingua mentitos eſſe, cor eum eo rectum non fuiſſe, n-c] fideles habites in teſtamento ejus: ſic etiam quod paſſiva voce habetur, non Latina tantum, ſed Græca οὐκ ἐπιστώθη μετὰ τοῦ θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, Apollinarius exponit activè.

οὐδὲ νόον σφετέροιο θεῷ μέτα πιστὸν ἔφευρε.
Neque mentem cum Deo ſuo fidelem reperit.]

Ideſt, non habuit. In Illyrico Pſalterio idem optimè declaratur, *neque fide univit cum Deo ſpiritum ſuum.* Richardus Cenoman. meritò inſcitiæ accuſat Fabrum & Cocum ſcribentes quòd ex Hebræo rectius diceretur activè *non credidit Deo ſpiritus ejus.* Ita quidem Hieronymus quoque vertit, ut retuli, ſed Hebræum verbum נאמנה *neemnah* eſt vocis paſſivè niphal, ſignificans tamen *firmam, ſtabilem, permanentem perſeverantem fidelem eſſe.* In verſ. 37. quod legimus, *nec fideles habiti ſunt in teſtamento ejus*, Græcè & Hebraicè phraſi eadem, quæ hic eſt, dicitur, οὐδὲ ἐπιστώθησαν ולא נאמנו *velo neemnu*, ubi tamen alii, quemadmodum ſuo tempore dicemus, vertunt, *nec fideles habiti ſunt*, aut *nec fides habita eſt illis.* Unum ex alio ſequitur, ut qui non credunt ſe DEO nec ei fidunt, non etiam ſe Deus credat & communicet illis, ſeu fidelium amicorum loco non habeat, & non ei ſe credat, non illi fidem habeat, qui non effecit ut ſuus apud Deum fide dignus ſpiritus eſſet. Eſt πιστώσασθαι *fidem fieri*, & *perſuaderi*, aliquando etiam *fide conjungi*, ut in Eccleſiaſtico *a*, στέρξον φίλον, καὶ πιστώθητι μετ' αὐτοῦ: *dilige proximum amicum) & conjungere fidem cum illo.* Ubi eſt eadem planè phraſis Græca hujus loci. Placet Auguſtino magis verſio noſtra, quòd expreſſiùs ſignificet Dei gratiam, cum qua cooperemur, ita ut hoc ſit *habere cum Deo creditum ſpiritum*, non credere, ſpiritum ſuum poſſe facere ſine Deo Juſtitiam, ſed cum Deo, atque hoc ipſum eſſe credere in Deum, quod utique, inquit, plus eſt, quàm credere Deo, nempe credendo adhærere ad bene cooperandum bona operanti Deo, *ſine quo nihil poſſumus facere* b.

Πιστώσασθαι. a c. 27. 18.

b Joan. 15. 5. Tropologia.

Uſurpat Hugo *credendi* verbum Latinum, ut de contractibus dicitur, aitque, ſcilicet per tropologiam, quod hypocrita ſicut cor rectum non habet, licèt habere rectas manus videatur, propter aliqua bona opera; ita neque *cum Deo creditum eſſe ſpiritum ejus*, quamvis credere illi videatur pecuniam ſuam, præbens aliquas eleemoſynas; & corpus, per jejunia, diſciplinas, &c. Sed cum mundo ſecundùm vanam gloriam quam ejus ſpiritus quærit, & propterea minimè rectus: religioſi viri præcipuè *creditum eſſe ſpiritum cum DEO*, huic pecuniam credendo per paupertatis votum, corpus per caſtitatis, ſpiritum ipſum per obedientiæ, idque cum fœnore, ut recipiat æternas divitias, docet corporis & animæ. Tandem docet nonnullorum ſpiritum penitus cum diabolo creditum eſſe, contraque Deum conjuratum. Allegoria Hieronymi crediti eſt, non eſſe *creditum cum Deo ſpiritum* ejus, nimirum Dei, à Judæo, quia non recipit filium, nec etiam Spiritum ſanctum recipit. Quis credat hoc à vero profectum Hieronymo? Eſt *ſpiritus ejus* non Dei, ſed generationis, non τοῦ θεοῦ, quod apertè indicat pronomen fœmininum τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Nec refert affixum maſculinum in רוחו *rucho*, quia דור *dor* eſt utriuſque generis tum fœminini tum etiam maſculini.

Allegoria.

Verſ. 9.) Filii Ephrem intendentes & mittentes arcum converſi ſunt in die belli.

Verſ. 10.) Non cuſtodierunt teſtamentum DEI, & in lege ejus noluerunt ambulare.

Verſ. 11.) Et obliti ſunt benefactorum ejus, & mirabilium ejus, quæ oſtendit eis.

EXemplo probat generationem, quam vocavit *pravam, & exaſperantem, quæque non direxit cor ſuum, & cujus non ſit creditus cum Deo ſpiritus*, re ipſa talem fuiſſe. Multas de hoc exemplo ſententias reci-

A tat Euthymius, Titelmanus, Janſenius, Genebrardus, Agellius. Omnium maximè veriſimilis videtur & magis communis, quàm optimè declarat ſive Baſilius ſive Theodoretus, & ex Latinis is quem dicunt Hieronymum, accuſari præviſam in ſpiritu idololatriam regni decem Tribuum, cujus Auctor fuit Jeroboam Ephratæus, nec non etiam prædici fruſtra futuram præmonitionem iſtam; cauſſam vero proferendi hujus exempli eſſe, ut inde occaſionem ſumat David commendandi Tribum ac regnum Juda & celebrandi beneficium collatum in ſeipſum: propterea namque facere deinceps mentionem de tranſlata ex Silo, quæ pertinebat ad Ephraimitas, arca *c*, & quod repulit DEUS tabernaculum Joſeph patris Ephraim, & Tribum Ephraim non elegit, ſed elegit Tribum Juda. Si quæras quorſum deſcribuntur à peritia ſagittandi, ſimul autem terga dicuntur in die belli vertiſſe; reſponderi poteſt, quum præditi eſſent dicta peritia, ex eadem peti elegantem, ſimilitudinem, qua doceatur apoſtaſia, & defectio à Dei cultu vero in falſum, ut ſicut ſagittarii

Senſus loci.

c verſ. 60.

B retro refugiunt, ubi ſagittam jecerint, nec in pugna perſeverant, quam ſerio aggreſſi videbantur, ita illi, quum Deum colere, ac ſequi exiſtimarentur, tranſtulerint ſe ad idola. Vel certè quia frequentiſſimus erat in bello ſagittandi uſus Hebræis omnibus, figurata locutio ex re communi uſurpata eſt, ad peculiare factum declarandum ſive defectum. Placet id Titelmano, Agell. Janſon.

Sententiæ aliæ in hoc laborant, & minùs videntur probandæ, quòd nomen *filiorum Ephraim* extendant ad univerſum populum, etiam ex Tribubus Juda & Beniamin, quæ loquendi formula ex aliis ſcripturæ locis confirmari non poteſt, etiamſi Agellius exempla plurima reperiri dicat, Janſenius quoque & aliqui apud Euthymium non improbent: Certè Hieronymus *d* attribuit id nomen ſolis decem Tribubus, ut etiam priore pſal. monui. Neque verò aſſentior, quando Jacob benè precans filiis Joſeph dixit, *& invocetur ſuper eos nomen meum, nomina quoque Patrum meorum* e, de univerſo populo intellexiſſe. Hac de cauſa non eſt proba-

d prol. 12. Proph.

e Gen. 48. 16.

C bile quod ſentit Valentia, indicari hoc loco cladem, quæ contigit in Silo, unde arcam tranſtulerunt *f*, quia licèt Silo eſſet ditionis Ephraimitarum, tamen eam cladem totus populus paſſus eſt, quumque de eadem clade infra *g* hic agitur, non repeteretur bis idem: tunc *vertiſſe* narratur *Iſrael terga Philiſthæis, & caſa ex illo quaſi quatuor millia* h, & poſtea iterum fugiſſe, atque *cecidiſſe triginta millia peditum, & arca DEI capta* i. Idem cenſeo de illis, qui contra DOMINI & Moyſis præceptum auſi ſunt aſcendere adverſus Chananæos & Amalecitas, qui percuſſerunt, & conciderunt, & *perſequuti ſunt illos uſq; Horma* k, quam ſententiam Trevetus refert, ſequiturque Rickelius, Lyranus, Ayguanus, erant hi ex omni populo Iſrael. Eadem ratio de populo toto, qui ob idololatriam ſæpius in hoſtium manus deveniſſe ſcribitur, in libro Judicum, tametſi Janſenio id placeat, quòd Tribus Ephraim numeroſior eſſet, atque ad bellum magis expedita. Idem judicandum de *quingentis millibus* exercitus Jeroboam *caſis ab Abia* l. Ad hanc Tribum propriè ſpectat, quod

f 1. Reg. 4. & ſeq.

g verſ. 61.

h 1. Reg. 4. 2

i verſ. 10. 11.

K Num. 14. 40. & ſeq.

D in Paralipomenis *m*, poſt enumerationem filiorum Ephraim, proditur, quòd *occiderunt eos viri Geth indigenæ, quia deſcenderant ut invaderent poſſeſſiones eorum.* Sed ea res non eſt tanti, ut commemoranda fuerit, quum agitur de maxima protervia, quæ Deum provocaverit ad iracundiam. Nec ita judico ab re eſſe, quod Joannes Bochius recentiſſimus Enarrator excogitavit, hic Emphraimitarum fugam attingi, quum ad Jordanis vada *quadraginta duo millia ceciderunt* ex iis qui ſe prava prodiderant pronunciatione *n*.

l 2. Par. 13. 17.

m lib. 1. 7. 21

n Jud. 12. 6

Objici poteſt contra ſententiam initio traditam, profeſſum Prophetam noſtrum, velle ſe hic loqui propoſitiones ab initio, & ex narratione rerum veterum commonefacere illos, qui ſua vivebant ætate, quique victuri deinceps eſſent. Sed & ſubditur enumeratio mirabilium quæ Deus operatus eſt in Ægypto, excurrendo uſque ad tempus David. Eſt id quidem; ſed, quod priùs innui, rectèque ab Agellio animadverſum eſt, poſtquam exemplum poſuerat in filiis Ephraim, ideſt, in Tribubus decem, quæ ſua pravitate idololatrica exaſperatura erat Deum, ſicut quondam populus uni-

verſus fecerat non ſemel, rediit ad illam dictam de rebus antiquioribus hiſtoriam, quam ſibi propoſuerat. Poſt iſtam opinionem, ea quam poſtremò potui, quia filiis Ephraim ſolis exactè convenit, propior veritati eſt. Addi poteſt, quòd ad eoſdem etiam propriè pertineat, præter commune aliis peccatum, quòd quos poterant, ac debebant, Chananæos non modo non deleverint, exactione contenti tributorum, ſicut alii, ſed citra omnem exactionem ut non veriſimiliter colligit Arias *a* ex libri Judicum capite primo *b*, fœdus amicitiæ commerciique cum illis egerint, & penè pro ſociis habuerint, quia hoc ſicut vult *ſedere in medio* ſive *habitare*, ut ibi dicitur Hebraicè בקרבו *bekirbo*, ſicut & alibi *c* de aliis. Hoc eſt *intendere & mittere arcum, converti* autem *in die belli*, atque ſic *non cuſtodire teſtamentum Dei*, ideſt, peculiare illud præceptum de omnino delendis Chananæis *d*, videlicet quaſi retracta manu, non amplius confodere ſagittis, qui ſemel ſagittando ac dimicando in poteſtatem redacti fuerint. Filii Joſeph antea urbem Luzam percuſſerant *in ore gladii* e. Scio tamen Abulenſem, Lyranum, & alios, ſentire tributarios etiam Ephraimitis Chananæos fuiſſe, hacque de cauſa ut lucrum captarent, eos delere noluiſſe. Quare omnibus penſatis, maximè probabilis opinio de idololatria decem tribuum, quibus omnibus non raro nomen datur ab Ephraim.

a in lib. Jud. c. 1.

b c. 1. 29.

c 4. Reg. 13. 4

d Exod. 23. & ſeqq. Deut. 7. 11. & ſeq. Num. 33. 52. Jud. 2. 17.

e Jud. 1. 25.

De myſtico ſenſu ſatius erit in ſingularum partium explanatione agere.

Filii Ephrem.) In editione Hieron. ac in commentario etiam illius quem vocant Hieronymum, atque in Pſalterio Gallicano, & apud Caſſiodorum, & Gregorium *f*, *Ephraim.* Sic verò etiam legitur Hebraicè & Chald. אפרים *Ephraim*, & Græcè, ἐφραΐμ, quod reſoluta diphthongo diceretur *Ephraim* non *Ephram*. Quamvis reperiatur apud Nonnum in Joannis parahraſi Græcè ſcriptum ἐφρὶμ per (ι,) quod ibi *g* Græcè eſt ἐφραΐμ, Latinè *Ephrem*, Syrochaldaicè etiam אפרים *Ephrem* nomen civitatis; quia veteres olim vertebant ac ſcribebant (ι) pro (αι.) Quo pacto nunc ſcribi ſolet ἱερουσαλὴμ, quæ Hebraicè *Jeruſalem*, pro ἱερουσαλαίμ: ſicut & apud Epiphan. ut notavit Genebrard. μαζωρὶμ pro μαζωραίμ: addè *Meſrem*, μεσρὴμ, apud Theodoretum infrà hoc ipſo pſalmo pro μεσραίμ. Sed & (ι) quandoque ponitur pro αι, ut in ἐγκαίνια, ἐγκαίνει, ἐπαγγέλ; ut idcirco apud Nonnum credi poſſit mendum non eſſe, quod tamen ſuſpicatus eſt Maldonatus *h*. Non deſunt qui quæ apud citatum Joannem *Ephrem* civitas nominatur, putent hic etiam nominari, eamdemque aliter dici *Ephron*, vel *Ephratam*, vel quæ Tribus Ephraim, in qua eſſet, appellationem retinuerit. Favet opinioni de *Ephron*, quod quum exercitum Jeroboam qui erat de Tribu Beniamin, Abia cecidiſſet, ipſummet *Jeroboam fugientem perſequens* (quod nonnullos hic innui velle ante retuli) cepit inter alias urbes *Ephron & filias ejus*, ideſt, minores ſub ea urbes, ac villas *i*. Quidquid ſit de *Ephrem*, cujus eſt mentio in Evangelio Joannis, quam non eſſe *Ephron*, præter alias rationes (niſi dicas duplici nomine locum eumdem appellatum) ſuadet, quod ſcribatur aliter *Ephron* עפרון *hhephron*. Hoc loco nemo negat per *Ephrem*, ut eſt idem quod *Ephraim*, intelligi Tribum ipſam totam: immò & vel populum totum Hebræum, vel, quod veriſimilius eſſe docui, decem Tribus pertinentes ad regnum Iſrael diſtinctum à regno Juda, quod conſtabat Tribu Juda & Beniamin. In pſ. 59. *k* 79. *l* 107. *m*, exprimitur Latinè nomen *Ephraim*, & infra *n* in hoc noſtro pſalmo. Notandum hic etiam obiter, *Ephratæi* vocabulo, aliquando intelligi eum, qui ſit de Tribu Ephraim, ut in libro Judicum *o*, *Ephratæus es tu?* interdum qui de civitate Ephrata, quæ aliter appellata eſt *Bethelеem*, & quidem cum addito Juda; ut quando in primo Regum *p* pater David Iſai, vocatur *Ephratæus*; qui erat de Tribu Juda: nonnumquam qui oriundus de terra Ephraim, ſeu quæ ſpectet ad eam Tribum, quamvis non ſit ipſe de illa Tribu, ut quum Eleana cognominatus eſt *Ephratæus* q quia oriundus de Ramatha, ſive Ramathaim, in Ephraimitica dictione, quum eſſet de Tribu Levitica *r*, ut rectè demonſtrat Abulenſis *ſ*, & licebat Levitis habitare in urbibus aliarum tribuum, quas hæ ipſis aſſignare debebant numero *quadraginta octo* t. Illud item Rickelius rectè obſervat, Ephraimitas arrogan-

f hom. 22. in Ezech.

g c. 11. 54.

(ι) littera poſita pro (αι.)

h in c. 11. Joan.

i 2. Par. 13. 19.

k verſ. 9.

l verſ. 3.

m verſ. 9.

n verſ. 67.

o cap. 12. 5.

p cap. 17. 12.

q cap. 1. 5.

r 1. Par. 6. 37

ſ in 1. Reg. 1. qu. 1.

t Num. 35. 7 Joſ. 21. 41.

Ephraimitarum arrogantia unde

A tiores, atque præfidentiores fuiſſe, quia eorum auctor Ephraim ætate minor quàm Manaſſes prælatus eſt Jacob, & Joſue, qui ſucceſſit Moſi, erat ex eadem Tribu, Adde arcam fuiſſe in Silo ditionis eorumdem. Quo pacto autem Arias hoc loco aſſerat Saulem Ephraitam, equidem non intelligo, quum planè conſtet ex Tribu Beniamin fuiſſe.

Saulem ex Tribu Beniamin aſſerit Arias Ephraitam.

Intendentes & mittentes arcum.) Sic quoque Hieronym. Chaldaicè, *cum armis bellicis, & fortes geſtantes arcum*, vel, *& cum hominibus geſtantibus arcum*: vel, in textu Nebienſis, *quum habitarent in Ægypto filii Ephraim, magnificati ſunt, numeraverunt autem terminum, & erraverunt, & egreſſi ſunt triginta annis ante terminum, cum armamentis bellicis*, &c. Alii, *armati, jacientes* ſeu *jaculantes arcu.* Hebr. ſunt נושקי רומי קשת *noſceke rome Kaſceth*; & ſervit ultima dictio duabus prioribus, videlicet armati arcu, & jacientes arcum. In Pſalterio Romano, & apud Petrum Damiani *u*, *intendentes arcum, & mittentes ſagittas ſuas.* Apud Caſſiodorum, & Gregorium *x* eodem modo,

u to. 2. ſer. 3. qui eſt de S. Anaſt. Mar

x hom. 11. in Ezech.

B demto pronomine. In Pſalterio Illyrico, *intendentes arcum & ſagittantes ſagittas*, In Arabico, *qui intenderunt & jaculati ſunt arcubus.* Quidam codices Græci habent τόξοις *arcubus*: emendati τόξοι numero ſingulari, ut eſt Hebraicè, niſi legas קשתות *Kaſthoth*. Vetus Pſalterium Latinum, & Auguſtinus legunt, *arcus.* Idem porro Doctor notat videri debuiſſe dicere, tendentes arcus, & mittentes ſagittas, quia arcus non mittitur, ſed ſub arcu aliquid mittitur. Reſpondet, vel idem eſſe *mittere arcum*, quod arcu, ſicut *ſuſcitare teſtimonium* quod, aliquid, teſtimonio: vel eſſe obſcurum ordinem verborum cum prætermiſſione verbi, quod etiam tacitum ſubaudiendum ſit, hoc modo; filii Ephrem intendentes arcus, & mittentes, & ſubaudiatur, ſagittas, plenuſque ſit ſenſus, intendentes arcus, & mittentes ſagittas; quia etiam diceret, tendentes arcus & mittentes ſagittas, non utique tendentes ſagittas intelligere deberemus; ſed audito eo quod dixit, tendentes, ſubaudire potius arcum, quamvis dictum non fuerit. Refert præterea id quod ante retulimus, nonnul-

C los Codices Græcos habere, *tendentes, & mittentes arcubus*, Quam dixi etiam eſſe verſionem Arab. Melius feciſſet Tuccius cognomento Tuccius in tutanda vulgata tranſlatione noſtra quàm in impugnanda, vel rejicienda laborare, ſuam pro illa ſubſtituendo in ſuis annotationibus in Canticum Canticorum. Ibi quodam loco non *intendentes*, & τείνοντες, ſed ἐναπλισάμενοι, legi vult. Satis conſtat juxta tranſlationem noſtri ſenſus. Placet nihilominus quod obſervat de convenientia multiplicis notionis נשק *naſciak oſculari, potum dare, armatum eſſe, ardere*, quæ omnia conveniunt amoribus. Sed hoc nihil ad rem præſentem,

De arte arcum tractandi & ſagittas jaculandi, aliàs egi, omnemque populum Iſraeliticum eo armorum genere maximè uſum, & gloriatum *y*, atque juſſu Davidis edoctum *z*. Peritiores præ ceteris Ephraimitas fuiſſe non legi, licèt ſit certum & numero & bellica fortitudine nullis aliarum Tribuum hominibus ceſſiſſe, ſed potius ſuperiores fuiſſe. Pro-

y 1. Par. 12. 2

z 1. Reg. 1. 18

Ephraimitarum bellica fortitudo.

D inde veriſimile ſit quod prius dicebam, figurata oratione à ſagittario, qui poſtquam jecerit ſagittam, fugit, aut priuſquam jecerit, ſed paraverit ſed dumtaxat ad jaciendum, deſcribi ignaviam & perfidiam Hebræorum, ſed potiſſimum ex decem Tribuum regno, quorum Rex primus Jeroboam Ephratæus, ſive Ephraimita, qua Dei viventis deſertis caſtris, ideſt, religione vera, transfugerunt ad idololatriam.

Ad ſenſum pertinere myſticum puto, quod ait Auguſtinus, & alii, eos *intendere arcum & mittere ſagittas*, qui promittunt quaſi præludendo armis, Dei mandata ſervare, in die auditionis, ideſt, quando de aliqua adverſitate clamantes Deus audit, ſed *converti in die belli*, quum deficiunt in die tentationis, quum occurrit pugnandum contra vitia: ſic Hebræos (quos omnes per *filios Ephrem* vult Auguſtinus intelligi) promiſiſſe omnia *quæcumque diceret ipſis Deus facturos, & obedientes futuros a*, ſed poſtea factos *quaſi columbam inſipientem* b, legem prævaricando, & vitulum adorando c. Quod Caſſiodorus extendit ad illos qui aliquid præcipitata feſtinatione promittunt, nec in ea tamen cupiunt per-

Senſus myſticus.

a Exod. 19. 8 c. 24. 7.

b Oſee 7. 11.

c Exod. 32. 8 & ſeq.